

Samen op de 'laan van Europa'

100 jaar Tsjechië &
Slowakije in Nederland

**Voordracht J.C. Henneman en Pieter J. Goedhart
Voor Stichting Amadeus Den Haag, 10 mei 2019**

Samen op de 'laan van Europa'

Voordracht Jan C. Henneman en Pieter J. Goedhart

Stichting Amadeus Den Haag, 10 mei 2019

Veel dank voor uw gastvrijheid. We waarderen het zeer dat we u iets kunnen vertellen over raakvlakken en dwarsverbanden tussen Nederland aan de ene kant en aan de andere kant Tsjechoslowakije, Tsjechië en Slowakije, en - in deze buurt - ook natuurlijk Bohemen.

In ons boek *Samen op de 'laan van Europa', 100 jaar Tsjechië en Slowakije in Nederland beschrijven* wij met Krystof Krijt en zijn dochter Rebecca bij elk van de 100 jaar een gebeurtenis of voorval. Vandaag nemen we u langs een aantal daarvan mee die zich in Den Haag afspeelden en aan de hand van foto's die Ivo Mostert speciaal voor ons boek maakte van objecten in Nederland die iets met Tsjechië en Slowakije te maken hebben.

Ons vertrekpunt

Van ons vertrekpunt in de 14e eeuw en in Bohemen laten we geen foto zien. **Karel de Vierde** is dan koning van Bohemen en keizer van het Heilige Roomse Rijk. Maar ook zonder foto zullen u de Karelsuniversiteit, de Karelsbrug, de Praagse Burcht en Nové Mešto, de "Nieuwe Stad", bekend voorkomen. Deze stammen uit zijn bewind. Een eeuw later stelt rooms-katholiek priester en rector van de Karelsuniversiteit Jan Hus misstanden in zijn kerk aan de kaak. Hij wordt tijdens het Concilie van Konstanz in 1415 vervolgens als ketter tot de brandstapel veroordeeld. Jan Hus is voorloper van de Reformatie van Luther en Calvijn, honderd jaar later. Voor Tsjechen is hij ook symbool van verzet tegen overheersing in het algemeen.

Zijn naam betekent 'gans'. Volgens een legende zijn Hus' laatste woorden: *'Gij zult nu een gans braden, maar over honderd jaar zult gij een zwaan horen zingen, die zult gij moeten verdragen'*. Op de Lutherse kerk aan de Lutherse Burgwal ziet u dat er dan ook geen haan op de kerk staat maar een zwaan. Die zwaan zou Maarten Luther zijn.

Volgelingen van Jan Hus zijn o.a. leden van de Boheemse Broederschap. Medio 18e eeuw komen Boheemse Broeders - vluchtelingen die in Beieren waren opgevangen - naar Nederland, u kent hen als Hernhutters in Slot Zeist. Ivo Mostert heeft een **foto 1** gemaakt van hun kerk aan de Parklaan in Haarlem, een rijksmonument dat Nederland met Tsjechië en Slowakije verbindt. In Den Haag staat hun kerk op de hoek van de Chasséstraat met de Waldeck Pymontkade. Misschien denkt u bij Hernhutters ook aan iets anders. 'Hernhutters' heten immers ook de hoge zandkoekjes die oorspronkelijk in Slot Zeist werden gebakken. In ons boek vindt u het recept.

Tsjechische driehoek' in Den Haag

We blijven nog even in Den Haag. We gaan naar het centrum en terug naar de Tsjechische Landen in de 17e eeuw. Herkent u de plek op deze? **foto 2** We bevinden ons voor Kneuterdijk 22 en 24, nu panden van de Raad van State.

Praag 1618: protestante edelen ontvangen op de Praagse Burcht afgezanten van de katholieke Habsburgse keizer in Wenen. De Habsburgse afgezanten worden uit een raam van de burcht gegooid, dit wordt de *defenestratie* genoemd. Maar zij vallen op een mesthoop en overleven het. We komen dit woord drie eeuwen later opnieuw tegen in 1948, kort na de communistische machtsovername in Tsjechoslowakije. De minister van Buitenlandse Zaken, Jan Masaryk, wordt dan aangetroffen onder het raam van zijn dienstappartement op de Praagse Burcht, maar *hij* overleeft de val niet.

De protestante edelen in Praag zetten Frederik V van der Palts op de Boheemse troon. Hij is getrouwd met Elisabeth, dochter van de Engelse koning. Het lijkt politiek een goede zet, maar in 1620 komt het tot een bloedig treffen met de katholieke legers van Habsburg. Tijdens de *Slag op de Witte Berg* bij Praag vernietigen zij de protestantse legers van de Boheemse koning. Praag komt onder Oostenrijks bestuur, een situatie die tot de onafhankelijkheid van Tsjechoslowakije in 1918 voortduurt.

Frederik V van der Palts slaat op de vlucht. Hij is een kleinzoon van Willem van Oranje en klopt aan bij zijn oom, stadhouder prins Maurits. De Staten-Generaal hadden zijn protestantse legers financieel gesteund, Nederlandse huurlingen zijn bij de *Slag op de Witte Berg* gesneuveld. Frederik V van de Palts gaat de geschiedenis in als de "*Winterkoning*", omdat hij slechts één winter koning van Bohemen was. Hij woont in Den Haag aan de Kneuterdijk, zijn stadpaleis werd in de volksmond '*het Hof van Bohemen*' genoemd.

Heeft *Bohemen*, de naam van de wijk aan de overkant van de Laan van Meerdervoort, iets met de Winterkoning te maken? Was de boerderij *Bohemen*, die aan het einde van de Hoefbladlaan lag, ooit eigendom van Frederik van der Palts? Dit is een mogelijkheid, maar er zijn in de archieven tot nu toe geen documenten gevonden waaruit blijkt dat dit het geval is geweest.

Ivo Mostert heeft de volgende **foto 3** iets verderop genomen, op het Lange Voorhout. In de Kloosterkerk op de achtergrond laten Frederik en Elisabeth enkele van hun kinderen dopen. Een van hen ligt er ook begraven. Op de voorgrond ziet u twee stoelen. Dit is een monument, dat het '*Bankje van Havel*' heet. Het staat in ruim 25 steden wereldwijd en symboliseert volgens beeldend kunstenaar Bořek Šípek in zijn eenvoud '*het democratisch debat*'. Het is zijn eerbetoon aan zijn vriend Václav Havel, de dissident die in 1989 na herstel van de democratie in Tsjechoslowakije president van zijn land wordt. Op de rugleuning ziet u de hartjes waarmee Havel altijd ondertekende. Het '*Bankje van Havel*' vormt tezamen met de Kloosterkerk en het '*Hof*

van Bohemen' bij wijze van spreken een Tsjechische driehoek in het historisch centrum van Den Haag.

'Huis met de hoofden'

In de jaren na de *Slag op de Witte Berg* zullen duizenden protestanten Bohemen en Moravië ontvluchten. Onder hen bevindt zich ook Jan Amos Comenius, de laatste bisschop van de Boheemse Broedergemeenschap. Hij wordt in 1592 in Moravië geboren en is bekend geworden als theoloog, filosoof, didacticus en politiek denker. Hij vlucht voor de contrareformatie en de repressie van protestanten, eerst naar Polen en Zweden en, in 1656, op uitnodiging van de patriciërsfamilie De Geer naar Amsterdam.

Op de **foto 4** ziet u het '*Huis met de hoofden*' aan de Keizersgracht 123 in Amsterdam, ooit eigendom van de familie De Geer, nu de '*Ambassade van de Vrije Geest*'. Comenius verblijft bij de De Geers wanneer hij in Amsterdam aankomt en de stad hem asiel verleent. Zijn verblijf in Amsterdam is zeer productief. Wanneer hij er op 15 november 1670 overlijdt laat hij een groot aantal werken na.

Comenius staat in zijn geboorteland hoog op de eregalerij van historische persoonlijkheden en zijn naam loopt als rode draad door ons boek. Daarom gaan we hier wat nader op hem in.

Comenius is vooral bekend om zijn visie op onderwijs. Hij plaatst als eerste het kind centraal in het onderwijs. Hij bepleit onderwijs voor iedereen, jongens en meisjes, arm en rijk. Daardoor geldt Comenius als grondlegger van de pedagogie en is hij ook nu nog internationaal een bron van inspiratie. In Nederland zijn lagere en middelbare scholen naar Comenius vernoemd en een leergang voor managers. Ook hier in Den Haag, in de wijk Transvaal aan de Colensostraat, draagt een CBS de naam van Comenius. Eén van de oud-leerlingen is Wim Deetman, de latere minister van onderwijs en burgemeester van Den Haag.

Sinds 2017 reikt onze minister van OCW een Comeniusbeurs uit voor innovatie in het onderwijs.

Ook straten heten naar Comenius, in Nijmegen ligt interessant genoeg de - katholieke - Radboud Universiteit aan de - protestante - Comeniuslaan. Geen enkel verband met onderwijs heeft het Amsterdamse verhuisbedrijf Comenius, ooit begon dit bedrijf in de Comeniusstraat te Amsterdam, vandaar de naam.

In 1892 is het 300 jaar geleden dat Comenius geboren is. Zijn geboortedag wordt in veel landen herdacht, in ons land voor de eerste keer. Dit gebeurt in Amsterdam en Naarden waar ook Comeniusverenigingen worden opgericht. Bij zijn 250ste sterfdag in 1920 bereikt de aandacht voor Comenius in Amsterdam een hoogtepunt. Op het Valeriusplein in Amsterdam tegenover Het Amsterdams Lyceum wordt dan de eerste steen onthuld voor een monument voor Comenius. De steen is een geschenk aan de

gemeente Amsterdam van president Tomáš Garrigue Masaryk en de regering van Tsjechoslowakije.

Het monument is er nooit gekomen, ook niet wanneer in 1956 de dan communistische regering van Tsjechoslowakije Amsterdam een Comeniusmonument aanbiedt, net als in 1920. Het is echter het hoogtepunt van de Koude Oorlog. Het jaar daarop wordt er wel een Comeniusmonument aan Naarden geschonken, het staat er nu naast de Grote Kerk. Een miniatuur daarvan kunt u in Madurodam zien naast het Spaanse Huis van Naarden.

De 'Comeniussteen' ligt nog steeds op het Valeriusplein in Amsterdam. We hebben de steen weten te laten restaureren. We laten een flyer voor de heronthulling in 2017 rondgaan. Daarop ziet u het portret van Comenius van Jurriaen Ovens dat in het Rijksmuseum hangt. Volgend jaar is het 350 jaar geleden dat Comenius in Amsterdam overleed en in Naarden werd begraven.

Graf van Comenius

Maar waar precies in Naarden, vragen Tsjechen zich medio 19e eeuw af wanneer zij in hun zoektocht naar nationale identiteit Comenius herontdekken; hij wordt later ook een symbool bij het streven naar onafhankelijkheid. De eerste, maar mislukte zoektocht naar zijn graf dateert van 1836, wanneer Comenius in de Tsjechische landen wordt herontdekt en als een nationale held wordt gezien. In 1870 vraagt de Tsjechische lerarenvereniging Budeč onze minister van Buitenlandse Zaken waar Comenius nu precies begraven ligt. Onderzoek volgt en leidt naar de Waalse kapel in Vesting Naarden, maar dan denkt men dat de stoffelijke resten van Comenius al zijn gelicht bij verbouwing van de kapel.

50 jaar later wordt hieraan getwijfeld. Nieuw onderzoek leidt ertoe, dat de Tsjechoslowaakse ambassadeur de burgemeester van Naarden namens zijn regering verzoekt om opening van het graf in de Waalse kapel en om onderzoek naar de stoffelijke resten van Comenius. Een Nederlands-Tsjechoslowaaks team concludeert in juli 1929 dat het inderdaad om de stoffelijke resten van Comenius gaat. De Nederlandse en Tsjechoslowaakse regeringen besluiten vervolgens de Waalse kapel als mausoleum voor Comenius in te richten. Nederland restaureert de Waalse kapel, vier vooraanstaande Tsjechoslowaakse richten het mausoleum in. Zij beelden er leven en werk van Comenius uit. Drie van hen zijn vrijmetselaars.

Wanneer u het Comenius mausoleum en museum in Naarden bezoekt ziet u ook maçonnieke symbolen in hun creaties. Verder valt uw oog op een plaquette van **koningin Wilhelmina** met de tekst "*Tandem succulus arbor*" (*Eindelijk is de twijg een boom geworden*) en een van president Masaryk met de profetie van Comenius "Ook ik vertrouw op God dat na het

luwen der stormen van Zijn toorn, veroorzaakt door onze zonden, het bestuur uwer zaken tot u zal wederkeren, o Tsjechisch volk.”

Het Comenius Mausoleum werd op 8 mei 1937 plechtig geïnaugureerd. Heel Naarden liep uit om de hoge gasten te zien die van de Grote Kerk naar het Comeniusmausoleum in de Kloosterstraat liepen. Onder de gasten bevond zich ook de rector magnificus van de Praagse Karelsuniversiteit. Na afloop ging hij met een dertigtal landgenoten naar Den Haag. Daar werden hij en de zijnen groots ontvangen in het toenmalige Logegebouw van de Vrijmetselarij aan de Fluwelen Burgwal, maar nu als Grootmeester van de Tsjechoslowaakse Vrijmetselarij en vooraanstaande Broeders. Het gedichtengoed van Comenius is een van de bronnen van inspiratie voor vrijmetselaars, in Den Haag heeft binnen de Vrijmetselarij tientallen jaren een Comenius-Vereeniging bestaan voor jongeren tussen de 17 en 25 jaar.

Het Comenius mausoleum zal in de 80 jaar van zijn bestaan voor tienduizenden Tsjechen en Slowaken een waar pelgrimsoord worden. Volgend jaar organiseert het Comenius Museum een internationale Comeniusconferentie in Naarden ter gelegenheid van zijn 350ste sterfdag.

Opmaat tot onafhankelijkheid

Als inleiding op de volgende **foto 5** keren we terug naar de tweede helft van de 19e eeuw. Het rommelt dan politiek en maatschappelijk in Europa, ook in de Oostenrijks-Hongaarse Dubbelmonarchie. De Tsjechische landen streven tevergeefs naar grotere autonomie. Jan Hus en Jan Amos Comenius worden nationale symbolen. In het Oostenrijkse parlement is de Praagse filosofieprofessor **Tomáš Garrigue Masaryk** overtuigd voorstander van meer autonomie. In zijn denken laat ook Masaryk zich inspireren door het gedichtengoed van Hus en Comenius.

Wanneer in juli 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbreekt raakt Masaryk ervan overtuigd, dat autonomie voor de Tsjechische landen een gepasseerd station is. In zijn visie moeten de Tsjechische landen bij een militaire nederlaag van Oostenrijk en Duitsland een nieuwe, aparte staat worden. Masaryk noemt zijn streven naar onafhankelijkheid voor Tsjechen en Slowaken:

Testament van Comenius.

Kent u Rotterdam een beetje? Wanneer u in september of oktober 1914 over de kade langs de Oude Haven zou hebben gelopen bij het Witte Huis, zou u professor Masaryk hebben kunnen tegenkomen. Nu staat er bij het Witte Huis een monument dat aan Masaryks bezoek herinnert, u ziet het hier op de **foto 5**.

Het monument *T.G. Masaryk en Rotterdam* is gemaakt door de Rotterdamse beeldhouwer Hans Citroen. Het is een in brons uitgevoerde, gestileerde kaart van Tsjechoslowakije ten tijde van het uitroepen van de onafhankelijkheid op 28 oktober

1918. U ziet ook een deel van het Witte Huis, waarin in 1914 het Duitse consulaat-generaal gevestigd was. Ongetwijfeld werden van daar uit agenten aangestuurd. Over de Oude Haven heen kijkt u naar waar Hotel Weimar tot het bombardement in 1940 stond. In de kijker op het monument ziet u Hotel Weimar anno 1914. Het brons werd in Tsjechië gegoten. Op de sokkel van Rotterdamse makelij staat Masaryk afgebeeld en is een uitleg in vier talen aangebracht. Het waarom en hoe van het monument beschrijven we in ons boek *T.G. Masaryk en Rotterdam*. Česká televize zond vorig jaar een documentaire uit over het tot stand komen van Tsjechoslowakije. Daarin werd letterlijk en figuurlijk stilgestaan bij het monument in Rotterdam.

Het verhaal dat erbij hoort gaat over de gesprekken die professor Masaryk in het toenmalige hotel Weimar voerde met de Britse journalist en historicus Robert Seton-Watson over de toekomstige onafhankelijkheid van zijn land. Zij ontmoetten elkaar in het geheim, bezorgd als ze waren om de vele buitenlandse agenten en spionnen in Rotterdam. Masaryk koos Rotterdam als ontmoetingsplaats omdat zijn schoonzuster vanuit Rotterdam terug zou varen naar Amerika en zij als dekmantel voor zijn reis kon dienen voor zijn reis naar het in deze oorlog neutrale Nederland.

Seton-Watson zorgde ervoor dat zijn verslag van de gesprekken met Masaryk terecht kwam op de ministeries van Buitenlandse Zaken in Londen, Parijs en Sint-Petersburg. Daardoor betekent de ontmoeting in Rotterdam het begin van Masaryks pogingen internationaal steun te krijgen voor een onafhankelijk Tsjechoslowakije. Het zal nog vier vreselijke oorlogsjaren duren voor het zover is, maar in 1918 komen de grenzen van Tsjechoslowakije grotendeels overeen met die waarover Masaryk met Seton-Watson spreekt.

Onafhankelijkheid

Aan het einde van WO I wordt op 28 oktober 1918 vanaf het balkon van het bekende art deco **Obecní dům** in Praag de onafhankelijkheid van Tsjechoslowakije uitgeroepen. De Nationale Vergadering kiest **Tomáš G. Masaryk** tot president. Hij is dan nog niet teruggekeerd uit Amerika. In december spreekt hij de Nationale Vergadering voor het eerst toe. Hij haalt daar Comenius voorspelling aan: '*Volk, jullie regering is teruggekeerd*'. In 1991 citeert ook Václav Havel deze woorden nadat de democratie in Tsjechoslowakije na ruim 40 jaar communisme is hersteld. Jan Hus wordt ook aangehaald: In het staatswapen van Tsjechoslowakije - en nu van Tsjechië - staan de woorden van Jan Hus tot zijn rechters in Konstanz: '*De waarheid overwint*'.

Graf Škroup

De nieuwe staat kiest een volkslied met twee coupletten, een Tsjechisch en een Slowaaks. Voor het Tsjechische *Kde domov můj*, 'Waar is mijn huis' of 'Waar is mijn vaderland' heeft de componist en dirigent František Škroup de muziek geschreven. Škroup woont de laatste paar jaar van zijn leven in Rotterdam, waar hij in 1860 directeur wordt van de Hoogduitse Opera. Hij komt twee jaar later helaas te overlijden.

Rotterdam eert hem met een concert in Boijmans. Er wordt 1.200 gulden ingezameld voor zijn gezin. De **foto 6** laat het graf van Škroup zien op de begraafplaats Crooswijk en het gedenkteken dat Rotterdam in 1961 van Tsjechoslowakije krijgt.

Toen Tsjechië en Slowakije in 1993 als onafhankelijke staten hun eigen weg gingen werd het eerste couplet van het Tsjechoslowaakse volkslied *Kde domov můj* het Tsjechische en het tweede *Nad Tatrou sa blýska* ('Boven de Tatra bliksemt het') het Slowaakse volkslied, heel pragmatisch. Bij de onthulling van het monument *T.G. Masaryk en Rotterdam* moesten de musici een duidelijke pauze maken tussen beide volksliederen om niet de indruk te wekken dat zij het Tsjechoslowaakse volkslied speelden.

Bat'a Best

Van Rotterdam gaan we naar Noord-Brabant, naar het Best in de crisisjaren dertig. Daar wil de Tsjechoslowaakse schoenenfabrikant Bat'a fors wil investeren. Het bedrijf koopt er in 1933 grond aan om er niet alleen een fabriek te bouwen maar ook een heel fabrieksdorp te vestigen. In het sociaaldemocratische blad *Het Volk* reageert een dichter met o.a.: *Als Bat'a komt in Best, loopt alles op zijn leest*. Toch komt de fabriek, met een bedrijfsfilosofie die we nu maatschappelijk ondernemen zouden noemen. In Bata-dorp ontstaat een eigen Bata-cultuur: alles is er binnen handbereik, de arbeiders hoeven maar weinig buiten het dorp te zoeken. Op het hoogtepunt van het bedrijf in de zestiger jaren telt het bedrijf naast de fabriek 150 eigen schoenenwinkels in Nederland en ongeveer 2500 werknemers. Misschien herinnert u zich nog de Bata-winkels in Den Haag. De **foto 7** laat het logo zien van het enige in Best overgebleven onderdeel van de fabriek, dat van de veiligheidsschoenen. Het Bata-dorp staat er nog. Het is een cultuurhistorische bezienswaardigheid, waar belangrijke kenmerken van architectuur en infrastructuur bewaard blijven nu het sinds 2016 'beschermd stadsgezicht' is. Enkele decennia voor de komst van Bat'a naar Nederland gaat het zeep- en vetten-bedrijf Schicht in Ústí nad Labem samenwerken met Van de Bergh en Jurgens in de Margarine Unie, die in 1929 een van beide pilaren van Unilever wordt.

Oorlogsdreiging

In Europa is ondertussen de sfeer door de **opkomst van Hitler** gespannen, met name in Tsjechoslowakije. De Duitse minderheid in grensgebieden, het zogenaamde **Sudetenland**, eist van Praag steeds grotere autonomie, roert zich en vindt zich door Hitler gesteund. Hitler claimt het gebied, oorlogsdreiging zit in de lucht. Duitsland, Frankrijk, Engeland en Italië komen in een top bijeen en sluiten op 30 september 1938 het Verdrag van München. Deze grote mogendheden eisen dat Tsjechoslowakije Sudetenland aan Duitsland afstaat. Een detail: Tsjechoslowakije is niet voor de conferentie uitgenodigd. Europa is opgelucht, oorlog is voorkomen. Het is groot nieuws, ook in Nederland. In de Haagse krant *het Vaderland* adverteert de CINEAC daags daarop met "*De Onderteekening van het Verdrag van München*".

De rector van Het Amsterdams Lyceum, C.P. Gunning, vindt het Verdrag van München van zo'n historisch belang dat hij de volgende dag alle leraren en leerlingen bijeenroept in de aula van het lyceum. Hij betoogt, dat oorlog weliswaar is vermeden 'maar' - zo staat in zijn dagboek - 'jullie jongeren mogen nooit, neen nooit vergeten dat deze "vrede" rust op onrecht en geweld, op een gebroken woord, het ergste wat er is. Tsjecho-Slowakije werd opgeofferd'.

Hitler bezet na ondertekening van het Verdrag van München Sudetenland, gedwongen exodus volgt. **Hongarije en Polen** doen hetzelfde in grensgebieden waar hun minderheden wonen. Maar Hitlers expansiedrift is met München niet gestild. In 1939 dreigt hij Tsjechoslowakije met bombardementen. Tsjechoslowakije mobiliseert wel maar besluit onder deze dreiging geen weerstand te bieden tegen de invasie van nazi-Duitse troepen op 15 maart 1939. Daags daarvoor scheidt Slowakije zich af van Praag en kiest de kant van Hitler.

De Tsjechoslowaakse republiek bestaat feitelijk niet meer. Bohemen en Moravië worden een **Reichsprotectorat**.

Een school in de Dreibholzstraat, hier in Den Haag, met voornamelijk Duitse kinderen laat de nazi-Duitse hakenkruisvlag Swastika wapperen ter viering van de Duitse bezetting. Dat leidt tot Kamervragen over medefinanciering van de school door Rijk en gemeente. De school ziet van aanspraak op overheidsgeld af.

In Naarden wordt besloten de jaarlijkse herdenking van Comenius' geboortedag, de 28ste maart, onder druk van deze omstandigheden uit te stellen tot de 17e april. **Ambassadeur** (zonder land) **Dr. Arthur Pacak** houdt een zeer emotionele toespraak. Bij het graf van Comenius in het mausoleum en bij zijn monument worden kransen gelegd, het Tsjechoslowaakse volkslied wordt tot tweemaal toe gezongen. "*Er waren veel weenenden vrouwen en mannen*", schrijft de NRC.

Honderden Tsjechoslowaakse vliegers vluchten intussen naar het Verenigd Koninkrijk, zoals de Nederlandse 'Engelandvaarders' dat in mei 1940 zullen doen. Met de RAF voeren ze acties uit boven het vasteland, ook in het luchtruim van Nederland.

Monument in Petten

Deze **foto 8** laat het monument aan de strandweg in Petten zien, dat herinnert aan het in zee neerstorten in 1941 van een Wellington bommenwerper. Drie van de zes Tsjechoslowaakse bemanningsleden kwamen daarbij om. In 1940 maakte een Wellington-bommenwerper met Tsjechoslowaakse bemanning een noodlanding bij Leidschendam. De bemanning splitste zich in twee groepen en gingen op zoek naar hulp. Maar toen ze aanklopten op landgoed Duivenvoorde en een villa in Wassenaar werden de Wassenaarse politie en het Duitse leger gealarmeerd. De bemanning werd gearresteerd, een van hen probeerde zelfmoord te plegen om niet in Duitse handen te vallen. Hij overleed de volgende dag in een Haags ziekenhuis en werd op de begraafplaats Westduin begraven. Een andere vlieger, de Slowaak Otto Smik, kwam

in 1944 om bij een luchtaanval op het rangeerterrein van Zwolle. De stad eert hem door een straat naar hem te vernoemen.

Westerbork / Terezín

Niet ver van Praag ligt Terezín, het SS-concentratiekamp Theresienstadt. In kamp Westerbork staat het monument *Tekens in Westerbork* dat u op deze **foto 9** ziet. Het geeft aan hoeveel Joden uit kamp Westerbork op transport zijn gezet naar Terezín. Een ooggetuige schrijft dat de stad 'ongeveer het aanzien van onze vesting Naarden' had. De SS laat het concentratiekamp in 1943 zien aan een commissie van het Internationale Rode Kruis en presenteert het als modelkamp, een luguber toneel en propagandastunt.

Velen van deze Joden uit Nederland zijn in Terezín overleden of later in Auschwitz omgebracht. Onder hen ook personen met namen als Van Praag en Bohemen, die doen vermoeden dat hun voorouders in de 17e eeuw uit Bohemen naar Nederland vluchtten. Tijdens de jaarlijkse herdenking in Terezín legt de Nederlandse ambassadeur er een krans als eerbetoon.

Gedicht Jana Beranová

Na WO II weten de communisten in februari 1948 de macht over te nemen in Tsjechoslowakije. Het was toen 20 graden onder nul, herinnerde president Václav Havel 50 jaar later in een toespraak vanuit het presidentiele paleis op de Praagse Burcht. Tegelijkertijd wees Havel naar de lentezon, 50 jaar later was het in Praag bijna symbolisch 20 graden boven nul.

De communistisch machtsovername leidt velen tot het maken van de indringende keuze *blijven of gaan*. In het Spinozapark te Rotterdam siert een gedicht van Jana Beranová de vijver. Op de **foto 10** leest u *wie een brug legt naar een ander kan altijd heen en terug*. Met haar ouders is Jana zelf gevlucht. Zij vertrokken om niet op te vallen met een rugzak als enige bagage, als op een wandeltocht. Het gedicht van Jana Beranová symboliseert de komst van vele Tsjechen en Slowaken die hun toevlucht zochten in Nederland, al in de 17e en 18e eeuw en ten tijde van de dramatische keerpunten in de Tsjechoslowaakse geschiedenis in 1938, 1948 en 1968.

Vader Ons

Het graf op deze **foto 11** is van 'Vader Ons', zoals vele Nederlandse voetballers hun coach **František Fadrhonc** noemden. Ook hij en zijn vrouw ontvluchten Tsjechoslowakije, zij krijgen in 1949 in Tilburg onderdak. 25 jaar later, op 8 juli 1974, juichen tienduizenden Oranjesupporters op het Leidseplein in Amsterdam en de Coolsingel in Rotterdam Fadrhonc toe. Oranje is weliswaar als tweede geëindigd in de Wereldkampioenschappen, maar het staat weer op de wereldvoetbalkaart mede dankzij Fadrhonc' totaalvoetbal. In Den Haag wordt Oranje op paleis Huis ten Bosch door de koningin ontvangen en in het Catshuis door de regering. Daar krijgt ook 'Vader

Ons' een lintje en danst Oranje een polonaise met premier Joop den Uyl. Volgens Abe Lenstra is Fadrhonc 'een prachtkerel die zijn tijd ver vooruit was', Johan Cruyff prees hem 'Ook omdat hij als niet-Nederlander beter dan de meeste Nederlanders begreep hoe je met Nederlanders moet omgaan'. Voetballiefhebbers kunnen in ons boek hun hart ophalen aan de concurrentie op het voetbalveld tussen Nederland en Tsjechoslowakije door de jaren heen.

1968

Dan is het 21 augustus 1968. We worden opgeschrikt door de inval in Tsjechoslowakije van troepen van de Sovjet-Unie en andere leden van het Warschaupact. De ambassadeur van de Sovjet-Unie moet onze premier Piet de Jong vijf minuten voor de inval hiervan op de hoogte te brengen, midden in de nacht. De Jong woonde als een van de weinige premiers in het Catshuis. Hij herinnerde zich dat de Sovjet-ambassadeur de ingang van het Catshuis niet kon vinden, toch vrijwel om de hoek van de Sovjet-ambassade. Daardoor voerde de ambassadeur de instructie uit Moskou te laat uit. Premier de Jong ontving hem vanwege het nachtelijk uur in kamerjas. De Sovjet-ambassadeur had een papiertje bij zich. Daarvan las hij trillend van de zenuwen voor dat de Sovjet-Unie met haar bondgenoten Tsjechoslowakije was binnengevallen om daar een contrarevolutie in de kiem te smoren. Onze premier noemde de inval in zijn reactie 'een uiterst onverstandig besluit'. Een paar dagen later vroeg de regering de Tweede Kamer het defensiebudget met 225 miljoen gulden te verhogen voor een extra bijdrage aan de NAVO. Dit leidde tot hevige discussie - hoe ook nu nog herkenbaar, maar eind november kreeg de regering ook in de Eerste Kamer het groene licht. Als reactie deed de Communistische Partij Nederland een oproep tot een anti-NAVO-demonstratie in Amsterdam op de 30ste november. Premier De Jong liet toen - voor het eerst in onze geschiedenis - de minister van CRM, Marga Klompé, zendtijd voor de regering opeisen. Hij legde 29 november 's-avonds op radio en televisie uit waarom de extra bijdrage aan de NAVO nodig was. De CPN reageerde furieus. Premier de Jong overtuigde met zijn toespraak in ieder geval 'Een bejaarde dame in Amsterdam', want zij maakte, volgens een krant, 25 gulden aan de regering over voor de extra bijdrage aan de NAVO.

Opnieuw kwamen er vluchtelingen naar Nederland. We beschrijven in ons boek hoe een officier van justitie in Eindhoven een jong stel terstond toestemming gaf in het huwelijk te treden en de ambtenaar van de burgerlijke stand haar ja-woord in het Engels accepteerde. De Tsjechoslowaakse bruid hoefde toen niet naar haar ongewisse land terug te keren.

Ambassades van Tsjechië en Slowakije

We komen weer terug in Den Haag. Tsjechië en Slowakije gaan in 1993 ieder hun eigen weg als onafhankelijke staat. In Nederland worden de ambassadepanden van Tsjechoslowakije in Den Haag verdeeld. De Tsjechische ambassade **foto 12** ligt het dichtst bij Paleis Noordeinde en het Binnenhof, de Slowaakse bij de internationale

organisaties aan de President Kennedylaan, waarbij de ambassadeurs van beide landen ook geaccrediteerd zijn. U herkent het gebouw van de Slowaakse ambassade **foto 13** als het vroegere consulaat van Tsjechoslowakije waar u visa voor bezoeken aan dat land moest aanvragen. Sinds het toetreden van Tsjechië en Slowakije tot de Europese Unie in 2004 wappert naast hun nationale driekleur ook de vlag van de Europese Unie bij hun ambassades.

De gebouwen van de Tsjechoslowaakse ambassade in Den Haag werden na de nazi-Duitse bezetting van het land overgedragen aan de Duitse ambassade. De Sicherheitsdienst betrok de voormalige ambtswoning van de Tsjechoslowaakse ambassadeur, later huisde de Nederlandsche Kultuurkamer er.

Muskusrat en Maeslantkering

De muskusrat en de Maeslantkering aan de Nieuwe-Waterweg hebben niets met elkaar te maken, toch laten we u de **foto's 14** en **15** bij elkaar zien. Eerst die van de muskusrat. Het dier is een voorbeeld van vroege globalisering. Een Tsjechische graaf importeerde de muskusrat in 1905 uit Amerika voor de vijsvijvers op zijn landgoed. De muskusrat vermenigvuldigde zich, trok zich niets aan van oude of nieuwe grenzen, kwam naar België, waar ze het dier ook wel waterkonijn noemen en ervan kunnen genieten, en naar Nederland, waar het vooral de muskusrat is die er geniet. Onze vele oevers en lange dijken hebben zo'n aantrekkingskracht op de muskusrat, dat Rijkswaterstaat jaarlijks 30 miljoen Euro kwijt is aan het vangen van de dieren en aan het herstel van de aan oevers en dijken geknaagde schade. De vlaggetjes op de foto duiden vallen van de rattenvangers aan. Zij leenden Ivo Mostert lieslaarzen om deze foto te kunnen maken.

We zouden de muskusrat niet meteen met Tsjechië hebben geassocieerd, de Maeslantkering evenmin. Maar de stormvloedkering zou niet kunnen werken zonder de reusachtige scharnieren, tien meter in doorsnee en met een gewicht van 680 ton, grotendeels van Tsjechische makelij. Skoda weet dus niet alleen scharnieren voor de deuren van haar vele auto's te maken, die u in Nederland ziet rijden.

Kortom, terwijl de uit Tsjechië stammende muskusrat een bedreiging vormt voor Nederland, bieden Skoda-scharnieren ons land juist bescherming.

Nationaal Archief en Koninklijke Bibliotheek

Opnieuw zijn we in Den Haag, dit keer bij het Nationaal Archief en de Koninklijke Bibliotheek, **foto 16** In ons boek staan zij symbool voor archieven en bibliotheken in onze drie landen. Het zijn de schatkamers waarin we de informatie vonden over de raakvlakken en dwarsverbanden die we beschrijven. Dossiers van het ministerie van Buitenlandse Zaken, advertenties van Verhuisbedrijf Comenius in Amsterdam, krantenartikelen over de overwinning van Oranje Bondscoach 'Vader Ons', al deze informatie ligt er binnen handbereik. U kunt veel artikelen zelfs thuis achter uw laptop bekijken, via de gedigitaliseerde site van de Koninklijke Bibliotheek **Delpher**.

Buurman & Buurman

Het is gebruikelijk aan kunstenaars tentoonstellingen te wijden, zoals in het Danubiana Meulensteen Museum voor Kunst bij Bratislava dat zijn oorsprong vindt in een toevallige ontmoeting in het Brabantse Nuenen.

In het Museum van de 20e Eeuw te Hoorn valt de tekenfilmhelden Buurman & Buurman deze eer te beurt **foto 17**. Onze kinderen en kleinkinderen kijken gekluisterd aan de televisie naar Pat & Mat of in een musical theater. Hun devies 'A je to' of 'Klaar is Kees' wordt in krantencolumns gebruikt. Buurman & Buurman - kenners zijn er ook. Soms laten deze van zich horen zoals met hun protest tegen een oneigenlijk gebruik van Buurman & Buurman door het energiebedrijf Eneco. Omdat wij samen voordrachten houden en aan boeken over Tsjechoslowakije werken, worden we wel eens 'Jansen en Janssen' of 'Buurman & Buurman', maar ook dat is niet in de haak.

We zijn persoonlijk en beroepshalve geïnteresseerd geraakt in de bilaterale betrekkingen en contacten met Tsjechië en Slowakije. Beiden reisden we er al media jaren zestig met regelmaat naar toe. Pieter Goedhart voerde in de negentiger jaren in Tsjechië projecten uit ter voorbereiding van de toetreding van Tsjechië tot de Europese Unie en was betrokken bij maatschappelijke ontwikkelingen op het gebied van onderwijs, jeugd en jongerenwerk en journalistiek. Jan Henneman, wiens moeder Tsjechische was, werkte in Praag als ambassadeur.

Buurman & Buurman zijn zo in onze samenleving geïntegreerd, dat we hen niet als vreemdeling zien, immigrant of vluchteling. Vluchteling hadden ze misschien wel kunnen zijn geworden, want in hun jonge jaren krijgen ze last van het dan politiek repressieve Praag. De kleuren van hun truien - rood en geel - zijn vast bedoeld als verkapte kritiek op de socialistische broederlanden de Sovjet-Unie en China. Hun scheppers wijken uit naar Bratislava, waar het politieke klimaat wat milder is. De kleur van hun trui passen ze wel aan.

Buurman & Buurman illustreren op treffende wijze verschillen tussen socialisme en kapitalisme. Het zijn 'socialistische klussers' die zeer creatief omgaan met wat ze toevallig in een winkel kunnen vinden. Weggooien doen ze niets, ze bewaren alles voor mogelijk hergebruik, noodgedwongen dragen ze bij aan een circulaire economie. Hun handelwijze contrasteert met de overdaad aan aanbod bij ons destijds en met ons op steeds meer consumptie gerichte koopgedrag.

Samen op de 'laan van Europa'

Ivo Mostert heeft zijn laatste foto (18) genomen op het Malieveld in Den Haag, vlakbij het poffertjespaviljoen. Sinds 2004 ligt daar de 'Laan van Europa', omzoomd door bomen die ambassadeurs van de oude en dan nieuwe lidstaten van de Europese Unie daar planten tezamen met een scholier uit hun land, ook uit Tsjechië en Slowakije. We hopen met ons boek *Samen op de 'laan van Europa'* en met voordrachten als deze

bij oudere generaties de herinnering aan onze gemeenschappelijke geschiedenis te doen herleven en bij jongere de belangstelling ervoor te wekken. De jongere zijn op hun beurt al begonnen met de verder ontwikkeling van onze contacten en raakvlakken over en weer. Samen op de 'laan van Europa' dit keer en zonder de valkuilen en drama's in de afgelopen 100 jaar waaraan de verhalen en anekdotes ook herinneren.

Dit was ons verhaal voor u, de stichting Amadeus, hier aan de Mozartlaan. Mozart kwam op 10-jarige leeftijd naar Nederland, maar hij was veel vaker in Praag, in Bohemen. In het toenmalig Nostic-theater, nu het Standentheater, ging zijn opera Don Giovanni in première. De beroemde film van Miloš Forman over het leven van Mozart werd voor een groot deel in Praag opgenomen, u herinnert zich deze film uit 1984 vast wel, want hij luistert naar de naam Amadeus.

Dank voor uw aandacht.

Op de volgende pagina's staan de foto's waarnaar in de tekst wordt verwezen.

Het boek ***Samen op de 'laan van Europa', 100 jaar Tsjechië & Slowakije in Nederland*** is uitgegeven in 2018 bij Uitgeverij en Boekhandel Pegasus te Amsterdam:
www.pegasusboek.nl ISBN 978-90-6143-446-7

Pieter J. Goedhart en Jan C. Henneman zijn medeauteurs van nog een tweetal bij Uitgeverij en Boekhanden Pegasus in Amsterdam verschenen boeken:

T,G, Masaryk en Rotterdam, voorgeschiedenis van een monument (2015)
ISBN 978-90-6143-409-2

Comenius en Naarden, historische schets van het Comenius Museum en Mausoleum in Naarden (2017) ISBN 978-90-6143-432-0

foto 1

foto 2

foto 3

foto 4

foto 5

foto 6

foto 7

foto 8

foto 9

foto 10

foto 11

foto 12

foto 13

foto 14

foto 15

foto 16

foto 17

foto 18